

ДО ЛЮБЛЯНА И НАЗАД СЛОВЕНСКО-БЪЛГАРСКИ ЛИТЕРАТУРЕН МАРШРУТ

ДВАМАТА КЛАСИЦИ И ТЕХНИЯТ ЛИТЕРАТУРЕН САМАРЯНИН

Андраж Стевановски, Мая Ковач

Философски факултет на Люблянския университет в сътрудничество със Софийския университет „Св. Климент Охридски“

Ментор: **проф. д-р Людмил Димитров**

София. Пловдив. Беседа 1

БЪЛГАРСКИЯТ ОПУС НА ЕДИН СЛОВЕНСКИ КЛАСИК

Антон Ашкерц в българския литературен контекст

Антон Ашкерц (Anton Aškerc) е роден на 9 януари 1856 г. в село Глобòко при Римских топлища и умира на 10 юни 1912 г. в Любляна. Завършва гимназия в Целе и Мариборската семинария, и през 1880 г. става духовник. След пенсионирането си работи в Люблянския градски архив. Погребан е в старото люблянско гробище Навъе, където почиват тленните останки на много класици на литературата (Фран Лèустик, Валентин Вòдник, Матия Чоп, Йосип Юрчич, Янез Блайвайс и др.). Първото си стихотворение „Тримата спътници“ публикува през 1880 г. в списание „Люблянски Звон“. Творческия си път започва с лирика, но след 1882 г. пише все повече епически поеми. Основни теми в ранната му поезия са родолюбието, любовта и съмнението, че вярата е единственият спасителен път за душата. По-нататък разширява жанрово творчеството си с балади и романи, в които интерпретира мотиви от словенската и славянската история, от Библията, фолклора и съвременния живот. Първата му стихосбирка е „Балади и романи“ (1890), издава я с истинското си име (преди това ползва псевдонима Горазд). Въпреки отделни критики, книгата е приета изключително позитивно. Публикува още седем книги, от които през призмата на българския контекст най-важна е „Четвърти сборник с поезия“ от 1904 г., в която е включен цикълът „Рапсодии на българския гуслар“. Пълните му събрани съчинения са в 9 тома. За първи път се обръща към България с творбата „Ек от Балкана“ (1885), за която взема повод от Съединението на Княжество България и Източна Румелия. Интересно е, че когато готви стихотворението за публикация в „Люблянски звон“, съобщава на редактора Фран Левец, че му праща нещо „като българската Марсилеза“.

Но преди да продължа, нека направя кратка ретроспектива във времето преди Ашкерц, тъй като българската тема се среща далеч преди него. Първи е д-р Франце Прешерн (1800–1849), познат като най-големия словенски поет, който в седмия сонет от своя „Сонетен венец“ (1834) споменава Тракия, Орфей, Родопите и Стара планина (Хемус). Малко след него темата се появява у Йосипина Урбанчич Турнограйска (1833–1854) в „Повест за българския княз Борис“ (1852), която година по-късно е преведена на български от Константин Петкович. Излиза в Цариград и е първият превод на словенски литературен текст на български. По-късно става актуално българското хайдутство, най-силно застъпено в творчеството на Йосип Стритар (1836–1923).

Независимо че стихотворението „Ек от Балкана“ не се превръща в български химн, все пак бива музицирано, а през 1893 г. Ашкерц за първи и единствен път посещава България. Отсяда в Пловдив при Антон Безеншек. После пътува до София с влак. Там остава няколко часа, докато австрийското посолство му издаде виза. За времето на

престоя си разглежда няколко черкви и парламента. В пътеписа си отбелязва, че София има по-европейски вид от Пловдив.

Когато се връща, в „Люблянски звон“ публикува „Шуми Марица...!“ с подзаглавие „Пловдив. Джамбаз тепе“. През 1898 г. Фран Корун пише музика към стихотворението. Творбата разкрива Ашкерчевата перцепция за българския обществен живот и изразява убедеността, че българите никога повече няма да бъдат роби. Една година след „Ек от Балкана“ Ашкерц пише още едно, свързано с България стихотворение, „Боят при Пирот“. То е посветено на Сръбско-българската война. Поетът заема страната на българите и се обявява срещу братоубийството.

Покрай симпатиите на Ашкерц към България, разкрити в стиховете му, е важно и казаното от проф. Матей Роде – че към края на посещението си в България е започнал да изучава българската граматика. Но за нашата цел най-важен е цикълът му „Рапсодии на българския гуслар“. (Рапсодията е литературен жанр, който патетично и свободно изразява пристрастие, възторг.) Още в началото се появява логичният парадокс: в България тази творба е антологична част от словенския корпус, а в Словения е презрян и неутвърден в канона паметник на българската литературна имагология. (Едва през 2016 г. споменатият цикъл дочаква първия си цялостен превод на български език, дело на Людмил Димитров, а подробното въведение е на Иван Димитров, издателството е „Факел“.)

Корицата на българското издание на „Рапсодиите“.

Мария Боршник е словенски литературен историк, дълго изследвала Ашкерц. Тя установява, че докато той е редактор на „Люблянски звон“, в списанието са публикувани още няколко статии за българите. Интерес към страната му създава Антон Безеншек, който работи в Пловдив и притежава богат архив. Но най-любопитното е, че докато пишат на едни и същи теми, Ашкерц и Иван Вазов не се познават. Това става по-късно, когато започват да водят кореспонденция (без лично да се срещат). Не е ясно дали Ашкерц е чел стихотворенията на Вазов, или е научил за тях от Безеншек. Боршник споменава също, че словенската литературна критика е скептична към „Рапсодиите“, преди Славянското благотворително дружество в Пловдив в писмо от 16.01.1905 г. да признае Ашкерц за тълкувател на българската менталност и на 30.01. същата година го избира за свой почетен член като славянски поет и автор на „Рапсодиите“. През 1906 г. Ашкерц става и почетен член на Българското славянско дружество. За първи път „Рапсодиите“ в България са споменати от Антон Страшимиров в „Наш живот“ (1901–1902, № 7–8: 369). Той накратко представя „Люблянски звон“, Ашкерц и структурата на „Рапсодиите“. В края на бележката пише: „Така, както са чудно хубавите рапсодии на г. Ашкерца, те ще имат високо вдъхновляващо значение за новите български поколения и то толкова повече, колкото по се отдалечаваме от кървавата епоха на отчаяните наши борби за свобода“. В българския опус на Ашкерц най-силно изразен е мотивът за борбата. Интересно е, че избраните от Ашкерц герои са същите като избраните от Вазов и Ботев. Важно е също, че всяка от поемите в „Рапсодиите“ започва с мото – цитат от стихотворение на Христо Ботев. Ще отбележа също, че първата творба както у Ашкерц, така и у Вазов (в „Епопея на забравените“) е посветена на Васил Левски.

Централна в „Рапсодиите“ е фигурата на Бенковски, на когото са посветени пет творби в цикъла. Други герои са: поп Недялко, Райна Попгеоргиева, Груйо Бански, измислената Рада, Ахмед паша, Теохана Чистеменска, съпругът ѝ Кочо, бай Станчо, бай Вълво, Христо Ботев, баба Тонка. В една от поемите си Ашкерц описва смъртта на Христо Ботев, което преди него правят Иван Вазов, Захари Стоянов и Стоян Заимов. Цитирам творбата:

11. Смъртта на Христо Ботев

(20 май 1876 г.)

Ако ти кажат, че азе
паднал съм с куршум пронизан,
и тогаз, майко, не плачи!

Христо Ботев

*– Балкане, Балкане стар, славен Балкане!
С теб слънцето сбогом си взима и днес,
то всеки твой връх в жар облива и всеки
твой смърч, бор и габър в омайния лес.*

*Но слънцето също и нас се прощава,
другари – разделя се слънцето с нас!
Изгрее ли утре кълбото му златно,
ще има ли жив да го зърне тогаз?*

*Ей тези сме само!... Последната чета
от верни и смели хайдути безброй...
Достойните наши събратя, за жалост,
са мъртви! Загинаха в страшия бой!*

*Сами сме... Но ето че пак за разплата
коварният враг ни зове с люта стръв...
Надува рог турчинът... Братя, изтича
последната капчица българска кръв!*

*Живот ли е нашето? Ние без пушка,
без нож и пищов закъде сме! Та тук
кураж да ценим свободата ни дават
барутът и нашият мощен юмрук!...*

*И в мисли потъна войводата Ботев
във тихата вечер... Под склона висок
в готовност другарите негови чакат...
Изсвирва за втори път бойният рог!*

*– Напред! Да изтребим черкезите, братя!
След мен към победа и подвиг честит!... –
Но гръмва куришум... И войводата Ботев
безмълвно лежи на скалите убит.*

(Превел Людмил Димитров)

АНТОН БЕЗЕНШЕК МЕЖДУ СЛОВЕНИЯ И БЪЛГАРИЯ

Антон Бёзеншек е роден на 15 април 1854 г. в селцето Бёзеншково букòвье, община Франколово. И родният му край е наречен на негово име, неговите земяци се грижат за паметта и наследството му и освен къщата, която действа като музей, съществува и Просветното дружество „Антон Безеншек“. От биографията му можем да разберем защо делото му е важно не само в словенското, но и в българското, а и в по-широко културно пространство.

Роден е като първи от десетте деца на заможни родители, осигурили му образование, а и той самият е прилежен ученик. Учи в гимназията в Целе и още тогава печата стихове във вестниците „Градинка“, „Беседник“ и „Зора“, основава и ученическото издание „Думи“ (1873). По това време се запознава със стенографията и приема предложението на учителите си да приспособи добрата немска стенография към словенския език. Тази идея се затвърждава, когато следва класическа филология, славистика и философия в Загребския университет и се запознава с проф. Франьо Магдич, който създава Хърватското стенографско дружество и вестник „Стенограф“, изработва и хърватския стенографски модел. През 1875 г. Безеншек написва „Стенографска читанка“, замислена като учебник, който сам използва при преподаването и обучението. През 1876 подготвя „Ръководство по стенография за хърватски и словенски език“, публикува го самиздат и в хърватския парламент му предлагат работа като ръководител на стенографската служба.

Продължава да учи, посещава различни курсове, семинари и научни срещи в Прага, Виена, сътрудничи си с колеги от Загреб, публикува в чужди списания, а за многобройните му пътешествия можем да прочетем в „Писма от Париж“ (1889). В писмата си авторът описва пътуването си до Париж с особен акцент върху миналите си посещения на балканските страни. Пишейки, сравнява повечето подробности със състоянието на нещата в Сърбия, Австрия, Унгария и България, където дълги години, чак до смъртта си през 1915 г., живее и често ясно заявява, че отдава предимство на тези

държащи, с което отхвърля сантименталните представи за Париж като романтичен и единствен по рода си престижен град. Въодушевено споменава и някои български забележителности като ароматната роза от Шипка, но съжالياва, че липсват археологически находки, които балканците с гордост да изложат в музеите и така да се погрижат за представянето на богатото си културно наследство, тоест в това отношение си струва да вземат пример от френската традиция.

Представителна роля има книгата на Безеншек „България и Сърбия“, в която систематично описва географските, исторически и социологически факти за двете страни, разделени в четири глави: географска, историко-политическа, етнографска и икономическа. Текстът е придружен от снимки на конкретни градове, например София, Пловдив, Бургас, Шумен, Рилският манастир, ако погледнем представянето на България. Особено забележително е тълкуването на българския характер, който според Безеншек е прост, но и непредвидим, или: „Лицата изразяват спокойствие, доброжелателност и някаква тиха тъга. Жените също имат спокоен, честен поглед. На всички лица е отразена тиха сериозност и кротост“ (1897: 48). Творбата е с информативен характер, в него сбито се предава цялата най-важна информация за българската култура и в същото време се представя много ясно на словенския читател. Подобна роля има и неговият учебник „Българска граматика и читанка със словенско-български разговори“ (1914), към който са придружени 5 таблици на кирилица.

В края на XIX век стенографската система на Безеншек по модел на германската е възприета в Словения и е изложена в наръчника „Словенска стенография по системата на Франц Кс. Габелсбергер“ (1893). От 1879 г. Безеншек вече работи в България, където също се грижи за развитието на стенографията. По покана на министъра на финансите той е назначен от новото правителство за ръководител на стенографската служба в Българския парламент. Там изнася лекции по стенография на служителите и за нуждите на тяхната работа в държавната администрация написва „Ръководство по българска стенография“ (1880), след което и „Българска стенография по системата на Фр. Кс. Габелсбергер“ (1889, 1907) в две части. Успоредно със службата си в парламента, Безеншек преподава и стенография в Софийската класическа гимназия, от 1884 г. в Пловдивската мъжка гимназия в продължение на две десетилетия, след 1905 г. – в Първа софийска мъжка гимназия и от 1911 г. в Софийския университет.

Това е решаващ принос в областта на стенографията, с който словенецът Антон Безеншек се смята за основател на българската стенография. Чрез своите лекции и учебници той допринася за подготвеността на много поколения държавни служители. Освен това постоянно подчертава идеята, че в южнославянското пространство имаме нужда от единна стенографска система. В нея той вижда средство за духовно сближаване между народите, защото за него стенографията означава висше състояние на ума, изискващо специални познания и работещо на индуктивно-дедуктивен принцип, които са по-нататъшен етап не само от основната грамотност, но дори и предпоставка за полиглотство. В стенографията, тоест бързописа, има тенденция да символизира, съкращава и концентрира сложни изрази в състен формат, което позволява бързо, но в същото време пълноценно предаване на текста.

Безеншек защитава южнославянскоцентричната си позиция в многобройни публикации в „Южнославянски стенограф“, който първоначално излиза в Загреб, а след това и в София, списва се като културно приложение на „Южнославянски гласатай“, който дори със заглавието си вече показва амбиции за обединение, което няма предвид реализираната през XX век политическа и държавна формация Югославия, а се отнася до социалната, езикова и културна концепция на народите на славянския юг, потвърждаващо се от факта, че е включена и България. Като медии вестниците застъпват публичното представяне и разпространение на идеи, които се материализират като глас

в „Глашата“ или като запис в стенографски и други текстове. За Безеншек стенографията е конкретна степен на лично, а и на колективно развитие, и задава общи межкултурни места, както и разминавания, тъй като участва в научни дискусии по някои езикови (едск) и дилеми, напр. относно решението как да се пише сричкотворното г, въвеждането на съкращения и др. Освен всичко останало, Безеншек основава в София дружество „Славянска беседа“, в което се обсъждат научни, художествени, културни, езикови и политически теми, а част от дейностите са насочени към организиране на събития от благотворителен характер.

Въпреки цялата му професионална и педагогическа дейност, не трябва да пренебрегваме и неговото преводаческо дело, с което той запълва межкултурния обмен с най-достоебно съдържание; през 1902 г. превежда на словенски език романа „Под игото“ и в списание „Люблянски звон“ представя критически романа, вметвайки го в живота и творчеството на Иван Вазов, когото познава и лично. Безеншек (1902) представя и творбите на Вазов „Пряпорец и гусли“ и „Тъгите на България“, в които според него той се доказва като ценител на свободата и вещ познавач на българския език. Вторият етап от творчеството му е белязан от сборника „Избавление“, публикуван през 1878 г. в Букурещ, който се занимава със славянското и по-точно с освободението на българите, и съвпада със социално-историческите обстоятелства по време на появата му. В третия етап от работата си Вазов се насочва навън, вдъхновен е от чуждата литература и я представя на българската читателска аудитория, докато Безеншек намеква за приликите между словенския поет Антон Ашкерц и Вазов с тяхното възпяване на българския национален герой Васил Левски. Като цяло авторът се смята за най-големия епически поет, особено с цикъла „Епопея на забравените“. В същото време е изключителен фактът, че Безеншек се грижи и за това Ашкерчевите „Рапсодии на българския цигулар“ да се преведат на български.

Въз основа на живота и кариерата на Антон Безеншек откриваме, че той е бил важен културен посредник между Словения и България, не само основател на българската стенография, но и действащ двустранно – като посланик на българската култура в Словения и обратно.

Цитирана литература:

Ашкерц 2016: Ашкерц, А. Рапсодии на българския гуслар. Превод Людмил Димитров и Иван Димитров. София, 2016: 88–89.

Bezenšek 1889: Bezenšek, A. Pisma iz Pariza. Ljubljana. 1889.

Bezenšek 1897: Bezenšek, A. Bolgarija in Srbija. Celovec. 1897.

Bezenšek 1902: Bezenšek, A. Ivan Vazov, bolgarski pesnik. Ljubljanski zvon 22/11: 600–731, 1902.

Erman 2016: Erman, M. Anton Bezenšek (1854-1915): kulturnik in dopisnik iz kneževine Bolgarije”. Locutio 19/91: <https://www.locutio.si/index.php?no=91&clanek=2777>, 2016.

Germadnik 2013. Germadnik, J. “Bezenšek, Anton”. Celjski biografski leksikon, 2013. Na: <http://www.celjskozasavski.si/osebe/bezen%C5%A1ek-anton/220/>.

Ivanova 2007: Ivanova, Najda. Južnoslovanski knjižni jeziki s konca 19. stoletja med individualnim razvojem in slovansko vzajemnostjo (A. Bezenšek in njegov Jugoslavjanski stenograf)”. Slavistična revija 55/1-2: 211-222, 2007.

Stenografija 2020: Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 21. 9. 2020. <<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=58004>>.

Šlebinger 2013: Šlebinger, J. "Bezenšek, Anton (1854–1915)". Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013.